УДК 31.013.77:374-053.6

Петько Л.В.

СТИМУЛЮВАННЯ КОМУНІКАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

В статье рассматривается процесс стимулирования коммуникативности подростков в процессе туристско-краеведческой деятельности.

The article is discovered understanding of „communicative" of teenager's personality and its stimulation in process of touristic activity in the educational process in the comprehensive school.

Stimulation of teenagers' communicative in out-of-school activities

Учителю „важливо враховувати у своїй роботі те, що спілкування – це багатогранне задоволення потреби людини в людині [1, с.8]", від чого залежить психологічний клімат у колективі, ставлення до навчання та громадсько-корисної роботи та їх результати.

До важливих особливостей внутрішнього життя тургрупи ми відносимо самовизначення підлітка в групі, усвідомленість і цілеспрямованість діяльності, дійову групову емоційну ідентифікацію продуктивності діяльності тургрупи і кожного його члена, самостійність, відповідальність, міжособове спілкування, етичну спрямованість, високу згуртованість.

Тому соціально-комунікативну активність особистості можна розглядати як її здатність уміти не тільки підкорятися, але і розпорядитися на користь соціальної групи і громади, усвідомлення групових, громадських і особистих інтересів,

основою чого є спільність інтересів, мети, єдиного напряму групової творчої діяльності та її організації.

В нашому дослідженні ми вводимо групову організацію туристсько-краєзнавчої діяльності, її творчу спрямованість як одну з педагогічних умов стимулювання соціально-комунікативної активності і комунікативності, зокрема, тому що ця діяльність дозволяє активно виявлятися міжособовим відносинами підлітків. Природньо, що соціально-комунікативна активність не відкидає особисті інтереси, ми маємо на увазі відносне превалювання громадських, комунікативних відносин над особистими.

Комунікативність в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності є арсеналом засобів для розвитку завдатків і здібностей індивідуальності підлітка, створюючи благодатний грунт для соціально-комунікативної активності особистості, формування високоморальних характерів.

Туристсько-краєзнавча діяльність привчає оцінювати свої дії та вчинки з погляду моралі, сприяє формуванню у підлітків етичних переконань, розвиває їх волю, самостійність. Ці чинники, а також загальна боротьба за досягнення мети, сумісні переживання творчих групових радощів, співпраця в процесі спільної діяльності ефективно відображаються на стимулюванні „комунікативної здатності" (термін введено Гаймсом в 1926 р.) у підлітків.

Показниками, що характеризують соціально-психологічні умови розвинутості комунікативних основ в життєдіяльності тургруп підлітків 4-7 класів, ми визначаємо чотирма основними ознаками: а) можливість надавати один одному допомогу; б) можливість спілкування один з одним в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності; в) формування якостей громадського діяча-активіста; г) прагнення допомагати навколишнім людям, школі, суспільству.

Туристсько-краєзнавча діяльність дає можливість краще, свідомо виконувати громадські доручення, проявляючи при цьому творчість і ініціативність (процентне співвідношення показників представлено на табл.. 1

Таблиця 1

Мотиви занять туристсько-краєзнавчою діяльністю підлітків 4-7 класів, що займаються туризмом (в %)

Коди*	Місто (212 респондентів)			Село (124 респондента)			**РАЗОМ**
	Дівчата	Хлопці	Всього	Дівчата	Хлопці	Всього	Місто+село
01	13,7	16	29,7	12,1	8,1	20,2	44,9
02	21,7	32,5	54,2	25,8	18,5	44,3	50,6
03	24,5	26,9	51,4	34,7	28,2	62,9	55,6
04	13,7	15,1	28,8	24,2	11,3	35,5	31,2
05	7,1	16	23,1	8,1	9,7	17,7	21,1
06	16,5	25,9	42,4	14,5	7,3	21,8	34,8
07	14,2	18,9	33	4	4	8,1	23,8
08	35,4	38,7	74	36,3	26,6	62,9	69,9
09	25,5	34,4	59,9	16,1	17,7	33,9	50,3
10	19,3	27,8	47,2	16,9	15,3	32,3	41,7

*Мотиви участі підлітків в туристсько-краєзнавчій діяльності закодовано для обробки на ЕОМ таким чином: 01 – стимулює соціально-комунікативну активність; 02 – розширює кругозір; 03 – виховує почуття любові до Батьківщини, природи, рідному краю; 04 – допомагає краще вивчати предмети в школі; 05 – дає можливість більш усвідомлено виконувати громадсько-корисні доручення; 06 формує якості громадського активіста, прагнення допомагати оточуючим людям, школі, громаді, виявляти милосердя; 07 – можливість виявлення як негативних, так і позитивних рис особистості; 08 – допомагає краще пізнати − друзів; 09 розширює коло спілкування; 10 – допомагає бути у гущі подій громадського життя.

Тому в процесі групової туристсько-краєзнавчої діяльності комунікативність є вираженням згуртованості і свідомої взаємодопомоги підлітків, обумовлених свідомістю, провідними компонентами якої є перевага громадських інтересів над особистими; свідоме, добровільне ціннісно-нормативне відношення до громадсько-корисної праці, розвинуте почуття обов'язку і відповідальності. Причому, відповідальність ми розглядаємо як вираз однієї з істотних якостей, що відрізняють малу соціальну групу від випадкової групи.

Отже, якщо комунікативність виражає собою загальну суть

суспільних відносин в сучасному суспільстві, є наслідком і умовою стимулювання розвитку індивідуальності підлітка, широти його суспільних зв'язків, їх різноманітності, то тургрупа (мала соціальна група) – це особлива форма існування і прояву цих відносин, які реалізуються в конкретних умовах.

Турзагін в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності не тільки підтримує і розвиває індивідуальність дитини, але і дає можливість цілеспрямовано розвивати особистість, здатну надалі самостійно впливати на оточуючих.

Соціально-комунікативна активність, будучи одним з новоутворень в підлітковому віці, припускає стимулювання комунікативності в процесі організаційно-громадської роботи, де стимулюються комунікативні відносини в загальній справі групи, формується відповідальність, певна поведінка.

Дослідники цієї проблеми виділяють наступні норми поведінки школяра в групі: згуртованість, організованість, відповідальність, взаємна вимогливість, самовизначення особистості учня [2, с. 42]. хоча ми не можемо погодитися з тим, що автори відносять до „організованості" наступний вислів – „готовність допомогти однокласникам в колективній справі". На нашу думку, це ближче до колективістського визначення особистості школяра. А також на наш погляд спірного трактування „норми" як „взаємної вимогливості", яка характеризується „умінням взяти провину на себе", тому що не зрозуміло, що ця „норма" відображає. Було б вірнішим – уміння визнати за собою провину.

До основ спрямованості поведінки особистості підлітка ми схильні відносити особистий світогляд, інтелектуальні та емоційні якості, етичні норми, темперамент, характер, а також мікросередовище, в якому формується особистість учня. В процесі туристсько-краєзнавчої діяльності (ТКД) створюється єдина система відносин в малій соціальній групі, яка сприяє підліткам в результаті ініціативно-творчої діяльності опанувати нові види цих відносин, що містять в собі цінну етичну спрямованість.

У свою чергу, комунікативна свідомість і відповідна їй суспільна поведінка підлітка по відношенню до громади, малої соціальної групи, інших людей, їх інтересів і мети виражає комунікативний характер школяра в протилежність характеру

індивідуалістському, егоїстичному.

Вивчаючи комунікативну свідомість, ми запропонували підліткам ситуацію наступного змісту: „Ти з подарунком йдеш на день народження до друга. Несподівано на вулиці зустрічаєш однокласника, відповідального за покупку провіанту для завтрашнього турпоходу класу, і він просить тебе допомогти зробити покупки. Чи виконаєш ти його прохання? Так? Ні?".

Міські туристи 4-7 класів ствердно відповіли на питання (83%). Найбільший показник доводиться на четверті класи (94,4%). Простежується ідентичність показників міських і сільських учнів п'ятих (80,4%), шостих (83,8%) і сьомих класів (80,9%). Негативні відповіді дали 13,2% учнів 4-7 класів, де найбільший відсоток припав на п'яті класи (15,7%).

Із сільських туристів (4-7 кл.) дали позитивну відповідь 83,1%. Найвищий показник у четвертих класів (87,5%), як і у міських туристів. Негативна відповідь склала 15,3% від всієї кількості респондентів (124 респ.), при найбільшому у п'ятих класів (18,8%), як і міських підлітків.

У міських підлітків 4-7 класів, які не займаються ТКД (219 респ.) ствердно відповіли на питання – 74%, при найвищому показнику в шостих класах (77,1%). Негативні відповіді становлять – 15,4%, з них найбільший показник у шостих класах – 22,9%.

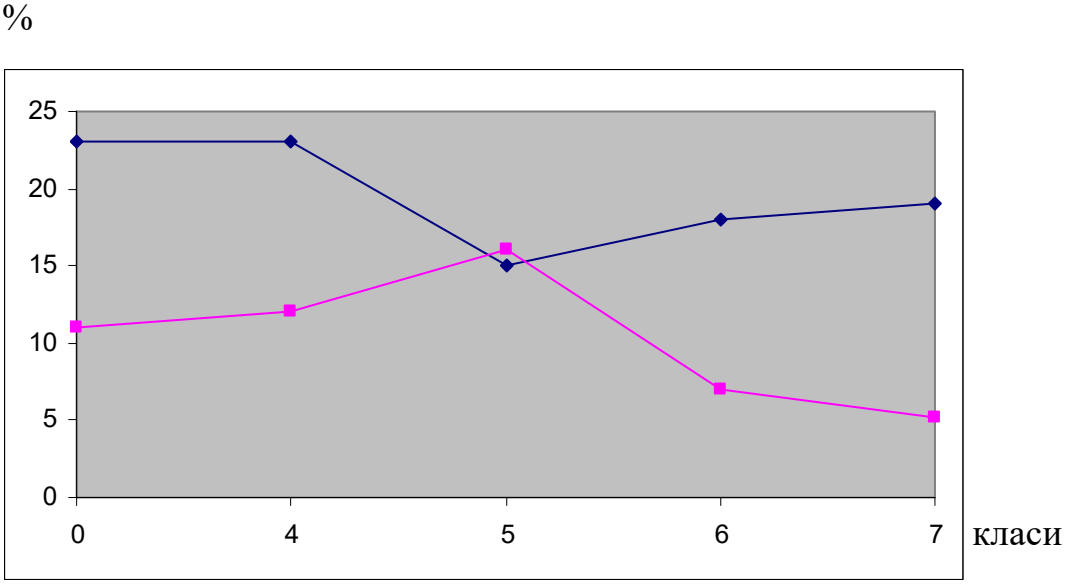
Сільські підлітки 4-7 кл. (66 респ.) виказали своє позитивне ставлення (83,3%) при лідерстві шостих класів (95,2%), а негативне (15,2%), де найбільший показник дали п'ятикласники (33,3%).

Також у не туристів спостерігається велика частка респондентів, які коливаються, не визначилися що вчинити в даній ситуації (10,5%), тоді як у підлітків – туристів ці дані набагато нижчі (3%).

Сказане вище дозволяє стверджувати, що індивідуалістські та егоїстичні виявлення характеру підлітків не туристів вищі, ніж у підлітків-туристів. У них спостерігається також затримка розвитку комунікативної свідомості (6 клас), тоді як у туристів показник невисокої комунікативної свідомості доводиться на п'яті класи, як міських, так і сільських дітей. Тому комунікативність є поєднуючою ланкою між індивідуальним і громадським, складає

суть всіх тих процесів, в котрих відбувається об'єднання підлітків для спільної діяльності, будучи віддзеркаленням всіх видів соціальності. Адже динамічні суспільні процеси, які заглиблюються, спричиняють зростання потреби в формуванні індивідуальності і групової дії особистості, тому комунікативність ми розглядаємо як індивідуально-психологічною властивістю людини і принципом відносин індивідів. Принцип комунікативності припускає високу міру відповідальності підлітка: відповідати не тільки за свій спосіб життя, вчинки, але і за долю групи, а врешті-решт і за долю суспільства.

Перед підлітками було поставлено питання: „Які якості особистості ти цінуєш якнайбільше в своєму товаришеві?" Комунікативність у друга поставили на перше місце як підлітки-туристи четвертих – сьомих класів (17,6%), так і не туристи (11,2%). Зафіксована така тенденція: у туристів найменший показник доводиться на четверті класи (23,1%), потім в п'ятих класах відбувається спад до 14,5%, але з подальшим зростанням в 6-х класах (16,9%) і сьомих (19,3%). Тоді як у не туристів низький показник у четвертих класів (11,9%), потім зростання в п'ятих (16,2%) з подальшим спадом в шостих (7,1%) і сьомих класах (5,1%), як це показано на графіку 1.

Графік 1. Взаємозв'язок розвинутості комунікативності з заняттями туристсько-краєзнавчою діяльністю.

_____ - підлітки, які займаються ТКД

_____ - підлітки, які не займаються ТКД

Велику роль в стимулюванні комунікативності грають виховні чинники: громадська думка, ініціативно-творча діяльність, традиції малої соціальної групи, які через властиві їм особливості (як групова діяльність. зміст і сила оцінних думок, стійкість і зміст традицій) визначають характерні туристській групі риси, характеризуючи взаємостосунки між підлітками в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності.

Наступне питання, запропоноване підліткам, полягало вже у визначенні якостей властивих самій особистості вихованця (див. табл.2, 3).

Туристи (8,6%) і не туристи (6,7%) поставили якість комунікативність як властиве своїй особистості на третє місце. Конкретний аналіз по класах показав, що ця якість падає від четвертого до сьомого класів як у туристів, так і не туристів. Причому, підлітки-не туристи сьомих класів дали нульову відповідь, тобто ніхто з них не вважає, що у нього сформована така якість

Таблиця 2

Якості особистості, визначені підлітками в собі, що займаються туристсько-краєзнавчою діяльністю (місто + село) 336 респондентів, в %

Якості особистості	4 клас	5 клас	6 клас	7 клас	Разом 4 – 7 класи	Місце
Ініціативність	0	4,8	4,2	7,3	5,1	4
Відповідальність	3,6	13,2	6,8	12,8	10,1	2
Самостійність	30,8	7,2	23,7	11,9	16,5	1
Комунікативність	11,5	7,2	9,3	8,3	8,6	3

Таблиця 3

Якості особистості, визначені підлітками в собі, що не займаються туристсько-краєзнавчою діяльністю (місто + село) 285 респондентів, в %

Якості особистості	4 клас	5 клас	6 клас	7 клас	Разом 4 – 7 класи	Місце
Ініціативність	6,8	2,7	0	1,7	2,8	4
Відповідальність	8,5	9,9	10,7	3,4	8,4	2
Самостійність	15	20,7	26,8	23,7	21,4	1
Комунікативність	17	3,6	8,9	0	6,7	3

особистості як комунікативність, тоді як у ровесників воно складає 8,3%, що свідчить про те, що комунікативність як якість особистості більш розвинута у дітей-туристів, яку вони можуть також і охарактеризувати.

Дослідження моральних якостей: комунікативності, ініціативності, відповідальності в процесі експериментальної роботи дозволило зробити висновок, що всі вони мають загальний комунікативний зміст, що виявляється в спрямованості особистості підлітка. На жаль, Л.Д. Кацнельсон не розглядає прояв комунікативності в загальному ряді значущих проявів соціальної активності, оскільки, на її думку, соціальна активність розкривається через такі якості як вимогливість, самостійність, відповідальність [3, с. 46].

Як показали наші експериментальні дані, в основі комунікативних відносин учня лежать компоненти комунікативності, як соціальної суті, якісної визначеності соціального типу особистості, якими є етичні якості, спонукаючі до колективних вчинків і дій через розгорнуту мережу мотивів. Ми визначили, що великий вплив на стимулювання комунікативності у підлітків-туристів надає така туристсько-краєзнавча діяльність, яка має чітко виражену соціальну спрямованість, в якій виявляються міжособові відносини, ціннісні орієнтації особистості підлітка, спілкування.

На наш погляд, наступні норми етичної поведінки у підлітків як товариськість (узгодженість дій, рівність взаємостосунків, взаємодопомога, взаєморозуміння, повага, взаємодовіра) та комунікативність (згуртованість, організованість, взаємна вимогливість, взаємна відповідальність і самоврядування) можна віднести до становлення соціально активної особистості підлітка. Тому комунікативність є інтегральна якість особистості, що містить в собі сукупність етичних якостей, завдяки яким вона визначає через ціннісні орієнтації особистості як комунікативну спрямованість, так і комунікативні вчинки та дії підлітка.

Підводячи підсумок, можна сказати, що до психолого-педагогічних чинників, що впливають на стимулювання соціально-комунікативної активності особистості підлітків в процесі їх занять туристсько-краєзнавчою діяльністю відносяться: 1) мала соціальна група, 2) комунікативність; 3) громадська думка; 4) самоврядування; 5) громадські доручення; 6) підготовленість вчителів до організації і проведення туристсько-краєзнавчої роботи; 7) зв'язок з батьками і громадкістю; 8) принцип максимальної автономії і свободи педагогічного керівництва.

Комунікативність, будучи цілісною та інтеграційною якістю, включає різні змістовні моменти: ініціативність, активність, відповідальність, добровільну допомогу, вимогливість, інтернаціоналізм, патріотизм, критику і самокритику, демократизм і дисциплінованість, а також виявляється в різних видах соціальних відносин як внутрішньо притаманна їм властивість. Вона може виступати в процесі туристсько-краєзнавчої діяльності у вигляді відносин товариської співпраці, як їх іманентна властивість, в дружбі, згуртованості малої соціальної групи, в групових формах самоврядування, в спільності інтересів. Дана якість виникає між підлітками на основі спільної діяльності і відображає ступінь їх особового розвитку в процесі здійснення суспільно значущої мети і виступає тією категорією, яка позначає безпосередні соціальні зв'язки.

Комунікативність характеризує процес безпосередньої взаємодії в загальній діяльності, який акцентує увагу на міру особистісного розвитку підлітка. В той час, як мала соціальна група (тургрупа) виникає в результаті об'єднання індивідуальних зусиль

в спільній груповій діяльності.

Література

1. Кондрашова Л.В. Підготовка майбутніх педагогів до спілкування // Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. пр. – Кривий Ріг: КДПУ, 2005. – Вип.12. – С. 3-10.

2. Туристи (8,6%) і не туристи (6,7%) поставили якість комунікативність як властиве своїй особистості на третє місце. Конкретний аналіз по класах показав, що ця якість падає від четвертого до сьомого класів як у туристів, так і не туристів. Причому, підлітки-не туристи сьомих класів дали нульову відповідь, тобто ніхто з них не вважає, що у нього сформована така якість

Соколова И. Формирование у школьников коллективистского типа поведения // Воспитание школьников. − 1983. − №5. − С.17-21.

3. Кацнельсон Л.Д. Формирование общественной активности подростков в условиях школы полного дня: Дис. … канд. пед. наук: 13.00.01 − Л., 1980. − 210 с.

Ключевые слова: коммуникативность, инициативность, подростки, социально-коммуникативная активность, туристско-краеведческая деятельность.

Key words: teenager, activity, social-communicative activity, vital self-definition, touristic activity, initiative, responsibility, productivity, performances, system of orientations.